

Werk maken en werk delen

Het sociaal-economische programma van D'66

DR. J. C. TERLOUW

Inleiding

De opdracht voor het sociaal-economische beleid in de komende regeringsperiode is heel duidelijk. De onrustbarende snelle uitstoot van arbeid uit de marktsector moet worden gestopt en er dienen nieuwe arbeidsplaatsen in zowel de marktsector als de kwartaire sector te worden gecreëerd. Werkloosheidsbestrijding is prioriteit nummer één. In de eerste plaats omdat werkloosheid veel leed voor de betrokken individuen en gezinnen betekent. In de tweede plaats, omdat de huidige malaise een zich zelf versterkend effect heeft. De thans dreigende versnelling van de neerwaartse spiraal, waarin de Nederlandse economie zich bevindt, zal — als niet snel wordt ingegrepen — op afzienbare termijn het systeem van sociale voorzieningen en het materiële welvaartsniveau op onaanvaardbare manier gaan aantasten.

De neerwaartse trend zal alleen kunnen worden omgebogen als een actief en samenhangend beleid zal worden gevoerd. Dat betekent, dat een op reële inkomensmatiging gericht beleid noodzakelijk is en dat tegelijkertijd een gericht structuurversterkend beleid van de grond moet komen. Alleen of overwegend aandacht voor matiging van de reële arbeidskosten en beheersing van de groei van de publieke sector zal onze economie in een verdere neerwaartse spiraal brengen. Maar daar staat tegenover, dat een gericht structuurbeleid, dat zich niet ondersteund weet door een verandering van de relatieve verhouding tussen arbeids- en winstinkomens hetzelfde effect zal hebben als water putten met een vergiet. Bovendien zal een effectieve afstemming van het macro-economische en het structuurbeleid ook weinig uithalen, als niet tegelijkertijd wordt zorg gedragen voor verbetering van het functioneren van de arbeidsmarkt. Het heeft immers weinig zin voor de toekomstige ondernemingsactiviteiten kapitaal vrij te maken als de doorslaggevende produktiefactor arbeid niet thuis geeft. Het arbeidsmarkt- en het inkomensbeleid dienen dan ook mede te zijn afgestemd op de noodzakelijke herstructurering van onze economie.

Een dergelijk samenhangend sociaal-economisch beleid zal echter toch nog tot mislukking gedoemd zijn als het niet is afgestemd op een aantal belangrijke sociaal-culturele ontwikkelingen die zich in de jaren tachtig zullen voordoen. Zo zal het beleid moeten aansluiten bij de — vooral met de emancipatie van de vrouw samenhangende — noodzaak tot verandering van de organisatie van het betaalde werk (de z.g. „formele sector”) en de daaruit voortvloeiende herverdeling van activiteiten buiten de betaalde sfeer (de z.g. „informele sector”: huishouding, doe-het-zelf-activiteiten en vrijwilligerswerk). Verder zal de organisatie van de activiteiten in de formele sector beter moeten worden afgestemd op de groeiende behoefte aan medezeggenschap. Een samenhangend sociaal-economisch beleid dus, ingebed in de sociaal-culturele dynamiek van het komende decennium: het zal gegeven de op bepaalde terreinen bestaande zeer nauwe marges voor beleid een immens zware opgave zijn.

Economische groei

Die nauwe marges hangen in de eerste plaats samen met de relatief lage economische-groeipercentages, die de komende jaren binnen ons bereik lijken te liggen. De financiële middelen voor de gewenste revitalisering van onze economie zullen daardoor moeilijk vrij te maken zijn, te meer daar het beslag dat de sociale voorzieningen op de schaarse middelen leggen, de neiging heeft te groeien bij lage economische-groeipercentages. In de tweede plaats zijn er nauwe marges i.v.m. de z.g. facetdoelstellingen. D'66 zou het onaanvaardbaar vinden als de economische ontwikkeling van de komende jaren het leefmilieu verder zou aantasten en de energierekening omhoog zou jagen. Er zullen dan ook hoge eisen moeten worden gesteld aan de aard van de economische groei. Zo zal het energieverbruik moeten worden verminderd door toepassing van warmte-krachtkoppeling en bevordering van isolatie. Daarnaast zullen alternatieve energiebronnen moeten worden ontwikkeld. Wat betreft het milieu moet onder meer gedacht worden aan milieu-effectrapportage, sanering van het vergunningstelsel tot één „milieuvergunning”, verbetering van de nalevingscontrole en versterking van het hinderwetbeleid. Daarnaast kan via het structuurbeleid (zie hieronder) worden ingespeeld op de mogelijkheden die er liggen op de markten voor zuiveringsmethoden, recycling enz. Het beslag op de schaarse ruimte moet worden beperkt door een grotere concentratie van wonen, werken en voorzieningen te realiseren en het ruimtevreterend particulier vervoer terug te dringen ten gunste van het langzame verkeer en het openbaar vervoer.

Economische groei, die voldoet aan de toets van de selectiviteit, is desalniettemin noodzakelijk voor het bereiken van de belangrijkste sociaal-economische doelstellingen. Als er geen economische groei optreedt zal handhaving of uitbreiding van de werkgelegenheid in de marktsector niet mogelijk zijn. Daarnaast zal alleen al vanwege de groei van de beroepsbevolking een zekere economische groei nodig zijn om de inkomens per hoofd voor een snelle achteruitgang te behoeden.

Bij ongewijzigd beleid is volgens de meest recente middellange-termijnprojectie een gemiddelde groei van 1% per jaar denkbaar. D'66 gaat ervan uit, dat realisering van het door haar beoogde beleid tot een gemiddelde groei van 1½% zou kunnen leiden. Het bereiken van een dergelijk groeipercentage hangt voor een belangrijk deel af van de ontwikkeling van de wereldeconomie. Zo zal een herhaling van verstoringen in de orde van grootte van Iran, moeten leiden tot een neerwaartse aanpassing van het veronderstelde groeipercentage. Maar de internationale dimensie wordt behalve door dit soort volstrekt onvoorspelbare factoren ook bepaald door het beleid van economische grootmachten als de VS en West-Duitsland. Momenteel voeren deze landen een beleid, dat erop gericht is de individuele concurrentiepositie te verbeteren, maar dit beleid draagt tevens bij aan de stagnatie die momenteel in de internationale handel optreedt. Daarom is het gewenst dat er internationaal overleg op gang komt, dat zich

richt op het stimuleren van de vraag op mondiaal niveau.

De sterke internationale afhankelijkheid van Nederland betekent zeker niet, dat er geen mogelijkheden zouden zijn voor een nationaal beleid. De noodzaak van een actief nationaal beleid is bijzonder groot. Een dergelijk beleid zal zich enerzijds moeten richten op een zodanige opwaardering van de economische structuur, dat het terrein dat de Nederlandse ondernemingen de afgelopen jaren via zowel de prijs- als de niet-prijsconcurrentie verloren hebben, wordt heroverd. Anderzijds zullen via een gericht structuurbeleid posities op toekomstige groeimarkten moeten worden veroverd. Ten slotte zal het beleid zodanig moeten zijn, dat de vraag op de typisch nationale markten op peil blijft, dan wel gestimuleerd wordt. Bij dit laatste moet vooral aan stimulering van de woningbouw worden gedacht.

De economische structuur

De expansie die D'66 nastreeft zal primair moeten worden bereikt via een selectieve re-industrialisatie van Nederland. Die nadruk op de industriële sector zal overigens niet ten koste gaan van de ontwikkeling van de dienstensector. Integendeel, expansie in de ene sector zal de andere ook positief beïnvloeden. Het onderscheid tussen diensten en industrie is gedeeltelijk meer van statistische aard dan dat het van economisch belang is. Bepaalde activiteiten die vroeger binnen industriële ondernemingen plaatsvonden, hebben zich nu in de dienstensector verzelfstandigd (b.v. marketingbureaus). Dat desalniettemin primair industriële expansie gezocht wordt, hangt grotendeels samen met de te verwachten ontwikkelingen op de betalingsbalans. De na 1985 te verwachten daling van de aardgasopbrengsten zal zeer hardnekkige betalingsbalansproblemen veroorzaken, als het wegvallen van deze baten niet wordt gecompenseerd door een sterk verhoogde exportactiviteit in een aantal andere sectoren. Dat het hier om een gigantische operatie gaat moge blijken uit het feit, dat de directe bijdrage van het aardgas aan de betalingsbalans (aardgasuitvoer en invoersubstitutie) in 1981 zo'n f. 22 mrd. zal bedragen (vgl. *Miljoenennota 1981*, blz. 16). Re-industrialisatie en de daarmee samenhangende expansie van de dienstensector is verder geboden om de huidige omvang van de kwartaire sector en de reeds geplande groei daarvan te kunnen financieren.

Wat betreft de richting van deze herstructurering van onze economie is volgens D'66 in de eerste plaats een opwaardering van de bestaande activiteiten geboden door specialisatie in hoogwaardige, kennisintensieve produkten. Daarnaast moet aansluiting worden gezocht op groeimarkten, waar Nederland comparatieve voordelen heeft of kan ontwikkelen. Zo zijn er voor Nederland met zijn hoge bevolkingsdichtheid en sterk ontwikkelde publieke sector bij voorbeeld grote mogelijkheden voor het ontwikkelen en produceren van produkten en systemen voor de publieke sector (gezondheidszorg, openbaar vervoer, ophalen en verwerken van huisvuil en chemisch afval, telecommunicatie en automatisering in de publieke sector). Verder denken wij aan de volgende stimuleringsgebieden:

- de toepassing van micro-elektronica;
- exploitatie van grondstoffen in de oceanen;
- ontwikkeling van milieuvriendelijke energiewinningssystemen en energiebesparingsapparatuur;
- de biotechnologie (met gebruikmaking van DNA-recombinanttechnieken);
- ontwikkeling van medische apparatuur en hulpmiddelen.

De ervaringen die de afgelopen jaren zijn opgedaan met het generieke structuurbeleid maken het onwaarschijnlijk, dat deze ongerichte vorm van beleid voldoende zal bijdragen aan de gewenste re-industrialisatie. De gebrekkige resultaten van dit beleid, de urgentie van de huidige economische problemen en de schaarste aan middelen die de overheid voor het structuurbeleid ten dienste staan, vereisen een gerichte aanpak.

Ten onrechte wordt wel eens verondersteld dat een dergelijk beleid per definitie niet markt-conform zou zijn en de individuele ondernemingsvrijheid zou beperken. De sturing en planmatigheid waar het hier om gaat heeft echter niet betrekking op het economisch proces, maar op het structuurbeleid zelf. Bij een anticiperend sectorstructuurbeleid wordt de richting van de impulsen die via het beleid worden gegeven, in hoge mate bepaald door toekomstige marktontwikkelingen. De gerichte aanpak is dus markt-conform bij uitstek, in tegenstelling tot het overwegend conserverende beleid, dat tot nu toe is gevoerd.

Tegen die achtergrond is D'66 van mening, dat het structuurbeleid de komende jaren gebaseerd moet zijn op kennis over technologische en behoeftenontwikkelingen op binnen- en buitenlandse markten. Op die basis dient een beperkt aantal activiteiten uitgekozen te worden, welke gegeven de sociaal-economische en facetdoelstellingen een bijdrage kunnen leveren aan de vergroting van de welvaart. Aangezien er in het overheidsapparaat momenteel onvoldoende kennis bestaat omtrent dergelijke ontwikkelingen en ook niet kan worden verwacht dat daar in de ambtelijke sfeer in de nabije toekomst slagvaardig mee kan worden omgesprongen, bepleiten wij de oprichting van een Nederlandse Industriële Vernieuwingsmaatschappij (NIVM), die het karakter zou moeten krijgen van een zelfstandig bestuursorgaan. Anders dan in Nederland gebruikelijk is, dient deze met de beleidsvoorbereiding en -uitvoering belaste organisatie bemand te worden door deskundigen en niet te functioneren op basis van een tripartiete formule. Uiteraard zal de NIVM onder parlementaire controle komen te staan en zullen de strategische beslissingen van het structuurbeleid door regering en parlement genomen dienen te worden. Tussen deze voorstellen en die welke de WRR heeft gedaan in zijn rapport *Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie* bestaan vele overeenkomsten. In hoofdlijnen kan D'66 zich dan ook zeer goed vinden in de door de WRR voorgestelde aanpak. Twijfels bestaan er vooral t.a.v. de uiteindelijke werkgelegenheids- en groeieffecten van het beleid. Dat er echter een actief, op een totaalvisie t.a.v. de ontwikkeling van de sectorstructuur gebaseerd beleid van de grond moet komen, zijn wij geheel met de WRR eens. Ook wat betreft de richting en de instrumentatie van het structuurbeleid zijn belangrijke overeenkomsten tussen het WRR-rapport en het D'66-programma te noemen. Kortheidshalve kan de volgende, niet uitputtende opsomming als illustratie gelden:

- het kiezen van de sectorale invalshoek;
- het benadrukken van het belang van innovatie;
- de grote aandacht voor het middelgrote en kleine bedrijf;
- de nadruk op de noodzaak van gerichte verschaffing van risicodragend kapitaal en het ontwikkelen van het overheidsaankoopbeleid;
- de complementariteit van het generieke en gerichte structuurbeleid;
- de niet-dogmatische benadering van de rol van de overheid in het economisch proces.

De verdeling van de groei

De problematiek van de verdeling van de groei kan uiteraard niet los worden gezien van de groeidoelstelling zelf. De verdeling van de groei in een bepaald jaar is mede bepalend voor de groei in de navolgende jaren. In Nederland is reeds geruime tijd sprake van een verdeling van de groei, die als ondoelmatig moet worden gekarakteriseerd, gegeven de doelstellingen t.a.v. de werkgelegenheid en inkomensontwikkeling op langere termijn. De lonen en salarissen en daarmee samenhangend de sociale uitkeringen hebben een te groot beslag gelegd op de groei, wat er mede toe heeft geleid dat zowel de particuliere als de overheidsinvesteringen geleidelijk aan tot een te laag niveau zijn gedaald. De komende jaren is een stabilisering van het aandeel van de collectieve sector in het nationale inkomen geboden en een vergroting van het overig

inkomen ten koste van de lonen en salarissen. Daarenboven dient er binnen de collectieve sector een vergroting van het aandeel van de overheidsinvesteringen ten koste van dat van de inkomens en uitkeringen plaats te vinden.

Om dat te bereiken is in de eerste plaats een meerjarige loonmatiging nodig. Via het trendmechanisme en de koppeling tussen de sociale uitkeringen en de particuliere inkomens treedt dan vanzelf een algemene inkomensmatiging op. Uiteraard verdient het de absolute voorkeur als een dergelijke meerjarige loonmatiging via overleg vrijwillig tot stand komt. Aan het begin van een nieuwe regeringsperiode dient de regering daartoe in overleg te treden met de sociale partners om te komen tot een *sociaal contract*. In het kader van een dergelijk contract dienen afspraken te worden gemaakt over de prijs- en inkomensontwikkeling, de gerichte stimulering van investeringen en de verdeling van arbeid. De ervaringen van de laatste jaren hebben geleerd dat het afsluiten van een dergelijk contract op grote moeilijkheden kan stuiten. Wij vertrouwen erop, dat het door ons bepleite beleid daarvoor betere perspectieven biedt. Blijkt het desalniettemin onmogelijk een dergelijk contract af te sluiten, dan dient de overheid zelfstandig in de inkomensontwikkeling in het bedrijfsleven in te grijpen. Ook t.a.v. de ambtenaren en de overige trendvolgers dient zij in dat geval een eigen beleid te voeren.

Mocht onverhoopt de economische groei in de komende regeringsperiode lager uitvallen dan de 1½%, waarvan in het verkiezingsprogramma wordt uitgegaan, dan zullen de lonen en salarissen ook verder achteruit moeten gaan.

Werkgelegenheid

De belangrijkste opdracht voor het sociaal-economische beleid in de komende regeringsperiode is het op basis van structurele oplossingen terugdringen van de onvrijwillige werkloosheid. Daarom zal er prioriteit moeten worden gegeven aan verhoging van het investeringsniveau in zowel de marktsector als de publieke sector. Door innovatieve investeringen kan de bestaande werkgelegenheid in het bedrijfsleven behouden worden doordat de uitstoot van arbeid tot stilstand komt, en kunnen nieuwe banen worden gecreëerd. Wat betreft dat laatste moeten overigens geen overdreven verwachtingen worden gewekt. Ook al nemen de uitbreidingsinvesteringen fors toe, de produktiviteitsstijgingen in het gehele bedrijfsleven zullen — en moeten — ook fors zijn, zodat per saldo slechts een bescheiden groei van de werkgelegenheid kan worden verwacht. D'66 gaat uit van een groei van 40.000 arbeidsplaatsen in de marktsector in 4 jaar. Gegeven de bestaande woningnood, de grote werkloosheid in de bouwsector en de noodzaak de binnenlandse bestedingen op peil te houden is daarnaast een impuls in de woningbouw geboden. In het verkiezingsprogramma wordt een verhoging van 20.000 woningen per jaar boven het bestaande niveau van 100.000 per jaar aangekondigd. Dit kan 30.000 bouwvakkers aan werk helpen. Bij ongewijzigd beleid zal de komende jaren de werkgelegenheid in de kwartaire sector met maximaal 60.000 toenemen. Gegeven de grote financieringsproblemen, die reeds bij dit ongewijzigde beleid zullen optreden, is een verdere uitbreiding van werkgelegenheid in deze sector niet mogelijk. Het moet zelfs niet uitgesloten worden, dat dit getal als gevolg van de verminderde economische groei naar beneden zal moeten worden bijgesteld.

Van belang is ook het verbeteren van de aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Deze laat reeds geruime tijd te wensen over. In het D'66-programma worden de volgende voorstellen gedaan, die deze toestand zoveel mogelijk moeten opheffen:

- uitbreiding van de bestaande faciliteiten voor om-, her- en bijscholing en stimulering (met tijdelijke, aflopende subsidies) van de (her)oprichting van bedrijfsscholen. Langdurig werklozen moeten verplicht worden deel te nemen aan omscholingsprocessen;
- verbetering van het functioneren van de arbeidsbureaus,

door automatisering van de informatiesystemen en door personeelsuitbreiding;

- verbetering van de kwaliteit van de arbeidsplaatsen;
- verscherping van het begrip „passende arbeid” wat betreft de afstand tussen werk en woonplaats;
- het bevorderen van een meer gespreide beroepskeuze door betere voorlichting over bedrijven en beroepen, in de vorm van lessen beroeps- en bedrijfskennis bij middelbaar en beroepsopleiding.

Ook bij het inkomensbeleid (zie hieronder) zal er rekening moeten worden gehouden met de noodzaak van een verbetering van de werking van de arbeidsmarkt. Verbetering van de aansluiting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt zal het aantal onvervulde vacatures omlaag brengen en meer mensen aan een baan kunnen helpen.

Wie bovenstaande cijfers bij elkaar optelt en ze confronteert met de te verwachten werkgelegenheidsbehoefte (ruim 300.000) komt tot de conclusie dat het werkloosheidsprobleem onoplosbaar is als niet tegelijkertijd wegen worden gevonden om het werk te verdelen. Het kan met niet genoeg nadruk worden gesteld, dat afzien van een arbeidsverdelingsbeleid de komende jaren tot een geleidelijke destabilisatie van ons maatschappelijk bestel zal leiden. Omdat algemene arbeidstijdverkortingen momenteel financieel onhaalbaar is en arbeidstijdverkortingen met gelijktijdige verlenging van de bedrijfstijd thans slechts in een beperkt aantal produkt/marktomstandigheden met vrucht toepasbaar lijkt, moet de komende jaren primair worden gestreefd naar een groot-scheepse creatie van deeltijdbanen. Dat zal zeker niet probleemloos zijn, want het gaat om zeer grote aantallen. Aan de andere kant bestaat de indruk dat de vraag naar deeltijdbanen bij de jongeren die de komende jaren tot de arbeidsmarkt zullen toetreden vrij groot is, terwijl bij vele oudere werknemers de behoefte bestaat om via deeltijdarbeid geleidelijk aan afscheid van het arbeidsproces te nemen. Op basis van de huidige cijfers zullen er zowel in de kwartaire sector als in de particuliere sector zo'n 100.000 banen moeten worden gesplitst voor deeltijdarbeid (bij dit aantal is rekening gehouden met het feit, dat creatie van deeltijdbanen weer extra aanbod uitlokt).

De overheid zal bij creatie van deeltijdbanen een stimulerende rol moeten spelen. Enerzijds door het aantal deeltijdbanen in de kwartaire sector fors te laten toenemen, anderzijds door er bij de onderhandelingen over het sociale contract bij de sociale partners op aan te dringen meer deeltijdbanen te scheppen in de marktsector. Bij de creatie van deeltijdbanen zal moeten worden gezorgd voor een flexibel aanbod (dus b.v. ook 4- en 2-daagse banen) op alle niveaus. De koppeling tussen inkomen en het aantal gewerkte uren of dagen dient te worden gehandhaafd. Op langere termijn dient er volgens D'66 gestreefd te worden naar algemene arbeidstijdverkortingen met gelijktijdige verlenging van de bedrijfstijd.

Inkomensbeleid

Ten einde het investeringsniveau in Nederland structureel te verhogen is een meerjarige stabilisatie van de loon- en salariscomponent in het nationale inkomen noodzakelijk. Uitgaande van een groei van het aantal inkomensstrekkers met 1% per jaar en een incidentele loonstijging van 1 à 1½% per jaar zal daarom rekening moeten worden gehouden met een gemiddelde daling van de particuliere inkomens met bruto 2 à 2½% per jaar. D'66 hanteert het principe dat de sterksten in onze samenleving de grootste offers zullen moeten brengen, maar dat neemt niet weg dat desondanks praktisch iedereen een zekere mate van koopkrachtverlies zal moeten accepteren. De afstand tussen minimumloon en modaal bedraagt netto immers slechts f. 400 per maand, terwijl bijna 60% van de Nederlandse inkomensstrekkers zich tussen minimum en modaal bevindt. Bovendien moet worden

bedacht dat in de tertiaire sfeer de inkomensverschillen vaak nog kleiner zijn. Dit maakt het onmogelijk door nivellering de sociale minima geheel te ontzien. Al met al resulteert voor de komende jaren het volgende (netto)koopkrachtplaatje: minimuminkomens t/m modale inkomens . . . -1/2 à -1%; modale inkomens t/m 2X modaal -1 à -2%; vanaf 2X modaal -2 à -4%.

We tekenen hierbij aan, dat we — afhankelijk van de uitvoerbaarheid van de daarop gerichte regelingen — er zo lang mogelijk naar zullen streven de koopkracht in stand te houden, van diegenen die alleen van een werkelijk minimum-inkomen moeten rondkomen.

Het verdient sterk de voorkeur als deze forse inkomensmatiging vrijwillig wordt bereikt in het kader van een sociaal contract. Maar lukt dat niet, dan vereist het belang van het welslagen van dit element van de totale „policy mix”, dat de overheid haar verantwoordelijkheid neemt en overgaat tot een meerjarige geleide loonpolitiek.

In principe zijn wij voorstander van het systeem van automatische prijscompensatie. De praktische effecten van dit systeem dienen echter binnen het arbeidsvoorwaardenbeleid te worden afgewogen tegen de gevolgen voor de werkgelegenheid. Het is in elk geval noodzakelijk om kostenveranderingen die per saldo uit het buitenland op ons afkomen, niet langer op de bedrijven af te wentelen. Dat betekent, dat de lonen achteraf voor ruilvoetontwikkelingen moeten worden gecorrigeerd. Bij deze correctie dienen de prijsverhogingen van het geëxporteerde aardgas, die op zich zelf tot een ruilvoetverbetering leiden maar die niet aan het bedrijfsleven ten goede komen, buiten beschouwing te worden gelaten.

Inkomensmatiging in de particuliere sector zal via de verschillende koppelingsmechanismen automatisch tot een zekere matiging leiden van de via de publieke sector betaalde inkomens. Maar omdat wij van mening zijn, dat de komende jaren de inkomensverhoudingen i.h.a. aan hun redelijkheid moeten worden getoetst, dient er ook kritisch gekeken te worden naar eventuele inkomensverschillen tussen ambtenaren en vergelijkbare werknemers in het bedrijfsleven. De z.g. pakketvergelijking, waarbij alle inkomenscomponenten (incl. de pensioenen) worden betrokken dient daarom zo snel als mogelijk is te worden voltooid en de daaruit voortvloeiende maatregelen terstond te worden uitgevoerd. Daarnaast is D'66 van mening dat het trendsysteem (koppeling particuliere inkomens en inkomens in de collectieve en semi-collectieve sector) moet worden vervangen, bij voorkeur door een systeem waarbij de inkomens in de publieke sector door cao's worden bepaald. het gat er daarbij primair om een beter beheersinstrument te krijgen dan het huidige. Hoewel dit bezuinigingen zou kunnen opleveren, is dat niet de vooropgezette bedoeling van deze maatregel. Het streven dient te blijven, dat een globaal evenwicht in arbeidsbeloningen voor vergelijkbare functie bij overheid en bedrijfsleven bereikt wordt. De regering dient dit onderwerp in te brengen bij onderhandelingen over een sociaal contract. De koppeling tussen de sociale minima en het minimumloon via het bestaande systeem van de netto-nettokoppeling dient wel te worden gehandhaafd.

Momenteel bestaan er nogal wat inkomensverschillen die als onredelijk moeten worden gekarakteriseerd (inkomensverschillen op basis van macht, tradities en relaties). Zeker in een periode dat koopkrachtdaling optreedt dient daarom een integraal inkomensbeleid gevoerd te worden, dat de onredelijke verschillen elimineert. D'66 pleit in dit verband voor een situatie, waarbij cao's door een College van Rijksbemiddelaars nieuwe stijl aan principes van rechtvaardigheid worden getoetst. Dit kan in bepaalde gevallen leiden tot een grotere differentiatie in de inkomensvorming, hetgeen in een aantal gevallen ook op grond van arbeidsmarktoverwegingen wenselijk is.

De mogelijkheden om veel te doen aan het „officiële circuit” moeten niet overschat worden. Via vereenvoudiging van de fiscale wetgeving en b.v. het weer fiscaal aftrekbaar maken van bepaalde aftrekposten voor onderhoud van eigen

woningen (met gelijktijdige beperkte herwaardering van het huurwaardeforfait) is wellicht een aantal van de meest onwenselijke ontwikkelingen tegen te gaan. Daarnaast dienen volgens D'66 de spaarbriefven aan toonder, die momenteel een potentiële vluchthaven voor zwart geld zijn, te worden aangepakt.

Het de komende jaren te voeren sociaal-economisch beleid zal onder meer tot gevolg moeten hebben dat de rendementen omhoog gaan. Of dat de facto ook gebeurt hangt niet alleen af van de vraag of inkomensmatiging plaatsvindt. Rendementen hebben feitelijk een residu-karakter. De omvang van dat residu hangt, behalve van de produktiekosten, ook af van de omzet. Deze wordt niet alleen door de prijs, maar ook door in Nederland vaak ondergewaardeerde factoren als kwaliteit, produktdifferentiatie, marketing en service bepaald.

Arbeidsverhoudingen

D'66 streeft een systeem van democratische arbeidsverhoudingen na. In het kader past het om te proberen de hoofdlijnen van het te voeren sociaal-economisch beleid in de komende regeringsperiode in een sociaal contract vast te leggen. Werkgevers- en werknemersorganisaties kunnen dus een belangrijke rol spelen bij het sociaal-economisch beleid. Of zij dat daadwerkelijk ook zullen doen hangt sterk af van de vraag of zij erin zullen slagen het in eigen kring eens te worden over de voor hen op een aantal gebieden weinig aantrekkelijke beleidselementen. Lukt dat niet, dan wordt de overheid wel gedwongen een belangrijkere rol te gaan spelen. Het is immers niet aanvaardbaar de overheid wél verantwoordelijk te stellen voor de werkgelegenheidsontwikkeling in het algemeen en een aantal daarmee samenhangende factoren (zoals de groei van het aantal uitkeringstrekkers, het financieringstekort e.d.) in het bijzonder, en tegelijkertijd de legitimiteit van overheidsingrijpen in de inkomensontwikkeling ter discussie te stellen door te verwijzen naar het recht van vrije onderhandelingen.

Het streven naar democratische arbeidsverhoudingen heeft uiteraard ook consequenties voor de zeggenschapsverhoudingen in de ondernemingen. Het zou een grote fout zijn — met verwijzing naar de slechte economische toestand — voorlopig maar af te zien van een verdere democratisering van het bedrijfsleven. Niet alleen omdat grotere zeggenschap per saldo wel eens positieve i.p.v. de vaak veronderstelde negatieve bedrijfseconomische effecten zou kunnen hebben, maar ook omdat anders een maatschappelijke ontwikkeling zou worden afgeremd, die sterk kan bijdragen aan vergroting van de gevoelens van medeverantwoordelijkheid voor belangrijke beslissingen in onze samenleving. Een medeverantwoordelijkheidsgevoel hebben we de komende jaren nu juist heel erg nodig. Volgens D'66 moet er bij de democratisering van het bedrijfsleven een onderscheid worden gemaakt tussen middelgrote en grote ondernemingen enerzijds en kleine ondernemingen anderzijds. In de eerste groep moet de arbeidsgemeenschap medebeslissingsrecht krijgen over alle ingrijpende besluiten m.b.t. tot het ondernemingsbeleid en de benoeming van directeuren. Aandeelhouders en werknemers dienen een even grote invloed te kunnen uitoefenen op de samenstelling van de Raad van Commissarissen. In kleine bedrijven zal naar aangepaste vormen van democratisering moeten worden gezocht, b.v. via de instelling van een personeelsvergadering of de aanwijzing door het personeel van een vertrouwenspersoon of vakorganisatie.

Collectieve sector

Na de stormachtige groei in de achter ons liggende periode lijken er thans grenzen aan de groei van de publieke sector te zijn bereikt. De bereidheid om verdere groei via belastingverhogingen te financieren blijkt — gegeven de op volle

toeren draaiende afwentelingscarrousel — tot het nulpunt gedaald. Daarnaast moet er vanwege de toekomstige ontwikkelingen op de betalingsbalans primair expansie gezocht worden in de marktsector. Er zal dan ook naar een stabilisatie van het aandeel van de publieke sector in het nationale inkomen moeten worden gestreefd. Omdat daarnaast het financieringstekort geleidelijk moet worden teruggebracht tot de structureel aanvaardbare omvang maximaal 4,5% in 1985 en er toch ook een aantal nieuwe activiteiten moet worden gestart, zijn ombuigingen onontkoombaar. Uitgaande van de doelstellingen en randvoorwaarden, die in het D'66-programma zijn vastgesteld, zal t/m 1985 ruim f. 6 mrd. moeten worden omgebogen. Omdat wij daarenboven een verschuiving binnen de collectieve uitgaven ten gunste van de overheidsinvesteringen gewenst achten, is een omvangrijke heroverweging van de bestaande uitgaven noodzakelijk. Hoewel de nu reeds ingezette heroverwegingsprocedure in principe onze steun heeft zouden wij het wenselijk vinden, als het aantal te onderzoeken uitgavencategorieën wordt uitgebreid met een aantal door de D'66-fractie genoemde onderwerpen (o.a. Markerwaard, Kalkar en het Oosterscheldeproject). Daarnaast willen wij ervoor pleiten aan de heroverweging het huidige ad-hoc-karakter te ontnemen door er een permanente plaats in het financieel-economisch beleid voor in te ruimen.

Voor zover de groei van de collectieve sector samenhangt met de groei van het aantal uitkeringstrekkers kan die worden beïnvloed door of het aantal uitkeringsgerechtigden of het niveau van de uitkeringen te verlagen. Dat laatste achten wij onwenselijk. Wel streven we ernaar het bestaande systeem van sociale wetten zodanig aan te passen dat er één inkomensdervingsverzekering tot stand komt. In principe dient daarbij de verzekeringsplicht tot basisniveau te blijven gehandhaafd met de mogelijkheid tot vrijwillige verzekering daarboven. Bij invoering van een dergelijk nieuw systeem mogen de bestaande uitkeringen niet worden aangetast. Terugbrengen van het aantal uitkeringsgerechtigden dient natuurlijk in de eerste plaats via versterking van de economie plaats te vinden. Op die manier kan bestaande werkgelegenheid gehandhaafd blijven, doordat de uitstoot van arbeid zal worden gestopt en nieuwe arbeidsplaatsen zullen kunnen worden geschapen. In de tweede plaats zal de hierboven reeds voorgestelde creatie van deeltijdbanen een verdere groei van het aantal uitkeringstrekkers voorkomen. Niet alleen de „gewone” werkloosheid zal er immers door verminderen, ook gedeeltelijk arbeidsongeschikten (WAO-ers) kunnen via deeltijdarbeid in het arbeidsproces ingeschakeld blijven. Verder zullen de hierboven gereleveerde voorstellen ter verbetering van de werking van de arbeidsmarkt ook een positieve uitwerking op het volume van het aantal uitkeringstrekkers hebben. Alleen al wegens het psychologische effect dient ten slotte het oneigenlijk gebruik van sociale-verzekeringswetten, waaraan zowel werknemers als werkgevers zich schuldig maken, via verscherpt toezicht te worden afgeremd.

Het is een verleidelijke, maar o.i. onjuiste gedachte te veronderstellen dat de financieringsproblematiek van de publieke sector kan worden ontlopen door beleggingsvoorschriften aan institutionele beleggers en/of versnelde aanwending van de aardgasbaten. Voorschriften aan institutionele beleggers om een deel van hun beleggingen in bepaalde binnenlandse sectoren vast te leggen zijn immers moeilijk te verdedigen als blijkt dat het huidige beleggingsgedrag wordt ingegeven door significant lagere rendementen in die sectoren. Wel is het wenselijk dat de overheid met institutionele beleggers in overleg treedt om te onderzoeken of en wáár zodanig zou kunnen worden belegd, dat zowel voor de premiebetaler als voor de gemeenschap positieve effecten optreden. Eventueel zou de overheid via geleidelijk in de tijd aflopende rentesuppleties het rendement van beleggingen op het vereiste niveau kunnen brengen.

Het zou ook onjuist zijn de extra aardgasbaten aan te wenden voor het financieren van de groei van de overdrachtsinkomens. D'66 is van mening, dat de extra aardgasbaten

moeten worden gebruikt voor de gerichte stimulering van het bedrijfsleven via de Nederlandse Industriële Vernieuwingsmaatschappij en voor energiebesparingsprogramma's.

Zeker nu de financiële speelruimte voor de overheid de komende jaren beperkt is zal er moeten worden gestreefd naar verhoging van de efficiency en effectiviteit van het overheidsapparaat. In dat kader is het wenselijk nieuwe producten en processen te ontwikkelen die zich specifiek voor de publieke sector lenen. Het overheidsaankoopbeleid dient hiertoe — veel sterker dan thans het geval is — op innovatie gericht te worden, onder meer door de behoeften van de publieke sector zo vroeg mogelijk aan het bedrijfsleven kenbaar te maken. Via het hierboven bepleite systeem van permanente heroverwegingen kan de doelmatigheid van het overheidsapparaat ook sterk worden verbeterd.

Monetaire politiek

Zoals reeds in de inleiding van deze bijdrage werd gesteld, is het noodzakelijk dat er op internationaal niveau afspraken worden gemaakt om te voorkomen dat een algeheel deflatoire situatie ontstaat. Daarbij zal geprobeerd moeten worden een aantal grote landen te bewegen hun huidige (monetaristische) beleid zodanig te herzien, dat de rente internationaal op een lager niveau komt. Zolang een dergelijke verandering niet is bereikt, zijn de mogelijkheden om de rente in ons land omhoog te brengen uiterst beperkt.

Het is in de huidige omstandigheden ongewenst bewust een devaluatie van de gulden na te streven. Behalve een kortdurende concurrentieverbetering voor de exportindustrieën, zal op langere termijn slechts een hoger inflatiepercentage en een nog hogere rentevoet resulteren. Uiteraard zal een geleidelijke devaluatie gunstiger uitpakken als de hierboven bepleite correctie op de loonvorming voor ruilvoetverliezen wordt gerealiseerd en tegelijkertijd het financieringstekort op het structureel aanvaardbare niveau is gebracht.

Aangezien thans nog niet aan deze voorwaarden is voldaan en gegeven de noodzaak om de Nederlandse economie nu eindelijk weer duurzaam op het goede spoor te brengen (er is lang genoeg ad-hoc-beleid gevoerd) is daarom een voorzichtig monetair beleid geboden. Dit monetaire beleid zal zich vooral moeten richten op het beperken van de inflatie tot een niveau, dat maximaal overeenkomt met dat van onze belangrijkste handelspartners. Op langere termijn zal een dergelijk beleid de ontwikkelingen in de reële sfeer eerder ondersteunen, dan tegenwerken. Ten einde te voorkomen, dat de met het monetaire beleid belaste autoriteiten een te stringent beleid gaan voeren is het o.i. wel gewenst, dat het parlement — vaker en intensiever dan nu het geval is — toezicht houdt op de afstemming van het beleid dat respectievelijk op de reële en de monetaire sfeer is gericht.

Ter afsluiting

We leven in een tijd, waarin velen hun inspiratie eerder lijken te vinden in het verleden dan in het heden of de toekomst. Helemaal onbegrijpelijk is dat niet, want het lijkt wel alsof de samenleving in een fase van algehele stagnatie is terechtgekomen, waarin slechts over de toekomst wordt gedacht in termen van extrapolatie van de huidige crisisachtige verschijnselen. Een dergelijke instelling werkt echter alleen maar de verstarring, die toch al kenmerk en oorzaak is van de huidige situatie, in de hand. Er wordt op deze manier een klimaat geschapen, waarin op louter eigenbelang gericht korte-termijndenken overheerst.

Zo'n klimaat heeft de afgelopen jaren — bij afwezigheid van een duidelijk toekomstperspectief — het karakter van het sociaal-economische beleid bepaald in dit land. Aanpassing en conservering zijn daarbij de wachtwwoorden geweest in plaats van vernieuwing en anticipatie.

Het zou kiezersbedrog zijn om te suggereren dat de weg

die D'66 op sociaal-economisch gebied voorstaat op korte termijn een totaal andere economische situatie zal opleveren. We zijn er wel van overtuigd, dat het veel uitmaakt of meerjarige koopkrachtdaling en bedrijfssluitingen plaatsvinden in het huidige, deprimerende klimaat of in een situatie, waarin bij grote groepen in de samenleving de indruk bestaat dat er — bij voorkeur via een sociaal contract — serieus en gericht wordt gewerkt aan opwaardering van het bedrijfsleven, creatie en verdeling van werk en vergroting van de medezeggenschap. In ons programma is aangegeven hoe een dergelijk vernieuwingsgezind psychologisch klimaat zou kunnen worden gecreëerd. Hopelijk is de boodschap die D'66 op dit gebied brengt zo duidelijk, dat binnenkort daadwerkelijk de mogelijkheden ontstaan om in een dergelijk klimaat „werk te maken en te verdelen”.

J. C. Terlouw